

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

COMPETENTLY APPROACH TO PROFESSIONAL PREPARATION FOR FUTURE TEACHERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Розкрито роль і значення процесів набуття професійно-педагогічної компетентності викладачами вищих технічних закладів освіти з використанням системного підходу, коли освіта постає як сфера системної підготовки під час навчального процесу. Системний підхід забезпечує цілісність навчального процесу і дозволяє розглянути формування професійно-педагогічної компетентності викладачів як систему взаємозумовлених структурних компонентів, які тісно пов'язані між собою і дають можливість прогнозувати процес професійно-педагогічної компетентності з урахуванням вимог суспільства. З'ясовано сутність професійної підготовки викладачів як цілісного педагогічного процесу, спрямованого на формування у них професійно-педагогічної компетентності на основі взаємозалежності із професійним середовищем, а також з особливостями функціонування закладів вищої освіти, у яких здійснюється їх підготовка до професійної діяльності.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, розвиток професійної компетентності, системний підхід.

Раскрыта роль и значение процессов приобретения профессионально-педагогической компетентности преподавателей высших технических учебных заведений с использованием системного подхода, когда образование выступает как сфера системной подготовки во время учебного процесса. Системный подход обеспечивает целостность учебного процесса и позволяет рассмотреть формирование профессионально-педагогической компетентности преподавателей как систему взаимосвязанных структурных компонентов, которые тесно связаны между собой и дают возможность прогнозировать процесс профессионально-педагогической компетент-

ности с учетом требований общества. Выяснено сущность профессиональной подготовки преподавателей как целостного педагогического процесса, направленного на формирование у них профессионально-педагогической компетентности на основе взаимозависимости с профессиональной средой, а также с особенностями функционирования высших учебных заведений, в которых осуществляется их подготовка к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, развитие профессиональной компетентности, системный подход.

The role and significance of the processes of acquiring vocational and pedagogical competence of teachers of higher technical educational institutions are revealed, precisely with the use of a systematic approach, when education appears as a sphere of their system training during the educational process. The system approach ensures the integrity of the educational process and allows us to consider the process of formation of teachers' professional and pedagogical competence as a system of interconnected structural components, which are closely interconnected and provide an opportunity to predict the process of vocational and pedagogical competence taking into account the requirements of society. The essence of professional training of teachers as a holistic pedagogical process, aimed at forming their professional and pedagogical competence on the basis of interdependence with the professional environment, as well as the peculiarities of the functioning of the higher educational institutions, in which their preparation for professional activity is carried out, is found out.

Key words: competence, competency approach, professional competence development, system approach.

УДК 37.013.46

Криштанович М.Ф.,
докт. наук з держ. упр., доцент,
професор кафедри педагогіки і
соціального управління
Інституту права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

Гонтар З.Г.,
канд. наук з держ. упр.,
старший викладач кафедри права
та менеджменту у сфері
цивільного захисту
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Як один із пріоритетних і провідних напрямів в організації підготовки професійної освіти майбутніх викладачів розглянуто компетентнісний підхід. Саме цей підхід визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти викладачів закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Сутність компетентнісного підходу полягає в націленості освітнього процесу на формування та розвиток у суб'єктів навчання професійно-педагогічної компетентності.

Системний аналіз компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО, виходячи із його багатоаспектності та складності, засвідчує, що для його успішної реалізації потрібно опиратися на міжнародний досвід і враховувати необхідність адаптації до традицій і потреб української вищої освіти.

Нові соціально-економічні пріоритети розвитку світової спільноти зумовили суттєві зміни в

цілях, змісті та результатах функціонування вищої технічної освіти, орієнтуючи її на підготовку нової генерації фахівців, запровадження у навчально-виховний процес нових педагогічних концепцій, сучасних технологій навчання і виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача сьогодні є однією з актуальних проблем якості освіти в системі ЗВО не тільки для країн пострадянського простору, але й усієї міжнародної спільноти. Вирішення цієї проблеми пов'язане насамперед із розробкою методологічних підходів до неї. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності викладачів були предметом тривалих дискусій і пошуків багатьох науковців, таких як: В. Адольф, В. Баркасі, Г. Беленька, М. Бирка, Т. Браже, С. Бухальська, А. Вербицький, В. Демиденко, О. Жирун,

Р. Квасніца, Т. Кроул, Н. Кузьміна, В. Лозова, В. Люльчик, Л. Мартинюк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт із проблеми компетентності педагогів, малодослідженими, за деякими винятками, лишаються питання формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів вищої освіти, зокрема технічних закладів [1]. Це засвідчує необхідність розгляду сучасних наукових підходів до їх аналізу, що слугуватиме покращенню професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача ЗВО та його подальшому фаховому зростанню.

Мета статті. Для дослідження цих питань спочатку з'ясуємо сам зміст поняття «підхід». У науковому розумінні підхід є певною сукупністю, органічним поєднанням теорії з методами, які дають певне відображення реальності. Підхід у новітньому філософському словнику розглядається як «комплекс парадигматичних, синтагматичних і прагматичних структур і механізмів у пізнанні і практиці, що характеризує стратегії, які конкурують між собою (або що історично змінюють одна одну), і програми у філософії, науці, політиці або в організації життя і діяльності людей». Під підходом, як справедливо наголошує О.М. Галус, розуміється певний погляд на об'єкт, особливу процедуру побудови обґрунтованого дослідницького циклу [2, с. 13]. Таке визначення використовуватиметься для розкриття сутності основних методологічних підходів щодо особливостей процесу формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. Залучена педагогічна література свідчить про наявність різних підходів до визначення змісту професійної компетентності викладача. Важливі концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога розглядаються в монографії, яку підготували О.А. Дубасенюк і О.В. Вознюк [3]. Певне відображення підходи до розуміння професійно-педагогічної компетентності викладача знайшли у працях Н. Брюханової, І. Васильєва, І. Драча, І. Каньковського, О. Пошетун, В. Сластєніна та Л. Хомич.

У літературі визначилися декілька основних підходів до розкриття ролі і значення професійно-педагогічної компетентності викладача, одним із ключових яких є системний підхід. Актуальність використання системного підходу до процесів набуття викладачами цієї компетентності особливо зростає в умовах сьогодення, коли освіта постає як сфера системної підготовки під час навчального процесу. Специфікою системного підходу є орієнтація на фактори, що забезпечують цілісність процесу формування професійно-педагогічної компетентності викладача. Як вважає

В.А. Кушнір, особлива увага має звертатися саме на системоутворюючі зв'язки, які забезпечують цілісність цього процесу [4]. Щодо ролі системного підходу у формуванні професійно-педагогічної компетентності майбутнього педагога, то, як зазначає Т. Браже, він «сприяє інтегруванню знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей особистості вчителя, що має забезпечити виконання його особистих професійних зобов'язань». Такої ж думки дотримуються О.Б. Авраменко, Т. Ільїна та С. Омаров.

Слід наголосити, що системний підхід забезпечує розкриття структурних компонентів системи підготовки майбутніх викладачів, розроблення концептуальних засад формування їх професійно-педагогічної компетентності в цій системі. Запровадження системного підходу до професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів, їх професійного розвитку необхідний, на нашу думку, з кількох причин, оскільки системний підхід є одночасно і способами пізнання сутності педагогічної освіти, й інструментом, який забезпечує інтегративність якостей, цілеспрямованість, дієвість, методичну забезпеченість становлення професійно-педагогічної компетентності під час організації навчального процесу.

Використання системного підходу до вивчення проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача ЗВО дає можливість описати зміст системи його підготовки у вигляді організованої цілісності, визначити місце та роль будь-якого елемента в цій системі освіти, виявити закономірності формування у нього професійно-педагогічної компетентності. Системний підхід забезпечує цілісність навчального процесу і дозволяє розглядати формування професійно-педагогічної компетентності викладачів як систему взаємозумовлених структурних компонентів, які тісно пов'язані між собою і дають можливість прогнозувати процес розвитку професійно-педагогічної компетентності з урахуванням вимог суспільства, які швидко змінюються.

Таким чином, системний підхід – це спосіб, який характеризується тим, що діяльність викладача має розглядатися як система виявлення його знань і умінь, різноманіття зв'язків і відносин, що мають місце в навчальному процесі і сприяють закріпленню засад його професійно-педагогічної компетентності, які згодом стануть нормою його поведінки. У нашому дослідженні системний підхід дозволяє з'ясувати сутність професійної підготовки майбутніх викладачів як цілісний педагогічний процес, спрямований на формування у них професійно-педагогічної компетентності на основі взаємозалежності із професійним середовищем, а також з особливостями функціонування ЗВО, в якому здійснюється їх підготовка до професійної діяльності.

Наступним розглянемо компетентнісний підхід. Більшість дослідників вказує, що цей підхід визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти викладачів ЗВО [5]. Зокрема, фахівці НТУУ «КПІ» ім. Ігоря Сікорського вважають, що актуальність запровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти України зумовлена широким його визнанням у країнах Європи, він є стандартом європейської освіти XXI століття [6].

Практика реалізації компетентнісного підходу в освітній галузі вимагає глибокого й усебічного наукового вивчення особливостей процесу формування професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО. Впровадження компетентнісного підходу вимагає розв'язання певних проблем, зокрема це стосується оновлення стандартів вищої освіти й освітньо-професійної підготовки майбутніх викладачів відповідно до зміни сучасної освітньої парадигми, розробки і впровадження єдиних підходів до побудови педагогічної системи, яка б забезпечувала якісний процес формування професійно-педагогічної компетентності педагогічних фахівців.

Проте запровадження компетентнісного підходу в практику вищої освіти зіштовхується зі значними труднощами, залишаючись проблемою надзвичайно важливою і неоднозначною з огляду на те, що професійно-педагогічна компетентність викладача має бути кінцевим результатом його навчання, і це зумовлює необхідність цілеспрямованого дослідження її формування й систематичного розвитку [7].

Компетентнісний підхід як методологічна основа педагогічних теорій перебуває в стадії становлення, тільки формується у наукову теорію. Тому важливе значення для розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача має аналіз суті і значення цього підходу в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених.

Аналіз літературних джерел свідчить про значну увагу, яку приділили теоретико-методологічним засадам професійно-педагогічної компетентності у сучасній освіті В. Байденко, І. Бех, Н. Бібик, А. Вербицький, І. Драч, Е. Зеср, І. Зимня, Я. Кодлюк, О. Пометун, В. Ягупов та ряд інших науковців.

Слід зазначити, що компетентнісний підхід у педагогічній теорії та практиці пройшов ряд послідовних етапів, починаючи ще з 60-х рр. минулого століття. Зокрема, І. Зимня виділяє три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті. Перший етап (60–70-ті рр. XX ст.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність». Другий етап (70–90-ті рр. XX ст.) був спрямований на використання вказаних категорій у теорії та практиці навчання мови, спілкування, а також на аналіз професіоналізму фахівців в управлінні,

керівництві та менеджменті. Третій етап, який триває з початку 90-х рр. дотепер, характеризується дослідженням компетентності як освітньої наукової категорії та впровадженням компетентнісного підходу в практику освітньої діяльності. Екскурс в історію педагогічної думки показав, що для кожного етапу характерним було прагнення сформулювати у педагогів професійну компетентність з урахуванням їх індивідуальних рис.

Сутністю компетентнісного підходу, як свідчать розглянуті нами наукові джерела, є націленість освітнього процесу на формування та розвиток у суб'єктів навчання професійно-педагогічної компетентності. Основною його особливістю, на думку С. Адама, є перенесення акцентів із процесу навчання на його результат. У цьому розумінні компетентнісний підхід, за А. Андреевим, «виступає як опонент до понятійної тріади знання – уміння – навички, що утвердилася у радянській педагогіці». Аналіз публікацій із проблем компетентнісного підходу становлення майбутнього викладача як професіонала вказує, що він ґрунтується на таких принципах: базові знання та відповідні уміння і навички в основі його освіти; зміст освіти викладача мають складати важливі та необхідні знання, на противагу другорядним, його гуманне ставлення до особистості студента.

В Україні дослідження проблеми запровадження компетентнісного підходу в освіті систематизовано у працях професора О. Пометун. Під поняттям «компетентнісний підхід» вона розуміє «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має формуватися в процесі навчання і містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості».

На думку І. Матійкева, компетентнісний підхід до формування професійної компетентності майбутніх викладачів «підсилює практичну орієнтованість освіти, підкреслює роль досвіду, вмінь практично реалізовувати знання, встановлюючи підпорядкованість знань умінням та акцентує увагу на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а як здатність вирішувати життєві й професійні проблеми, діяти в різних проблемних ситуаціях».

О.Б. Авраменко вважає, що застосування компетентнісного підходу у справі підготовки вчителів технологічної освіти вимагає здійснювати підготовку фахівця, який володіє «як ключовими, так і спеціальними професійними компетенціями, здатного вирішувати різноманітні задачі педагогічної практики, готового до інноваційної діяльності, що

має високу мотиваційну спрямованість на високопродуктивну працю, усвідомлює суспільну значимість самої професії і свою роль педагога у реалізації соціальних функцій» [8]. О.А. Дубасенюк і О.В. Вознюк [3] наголошують, що компетентнісний підхід відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення педагогічних завдань і проблем.

На думку Н. Нагорної, «компетентнісний підхід ставить на перше місце не поінформованість студента, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих взаємовідносин. З огляду на це зазначений підхід передбачає такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаньвоорієнтованого компонента, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій». Н. Бібік визначає компетентнісний підхід в освітньому процесі як переорієнтацію «з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі» і розглядає його з погляду потреби суспільства, забезпечення спроможності випускника ЗВО відповідати новим запитам ринку, мати потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем.

Таким чином, українські вчені стверджують, що застосування компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього викладача ЗВО припускає досягнення інтегрованого кінцевого результату освіти, який може розглядатися як сформованість у них професійних компетенцій на основі єдності узагальнених знань і умінь, універсальних здатностей і готовності до розв'язання завдань, починаючи від особистих до соціальних, професійних і спеціальних, які визначають володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, готовність до інновацій у їхній професійно-педагогічній галузі.

Висновки. Отже, проаналізувавши різні підходи до тлумачення сутності компетентнісного під-

ходу, ми можемо стверджувати, що він є важливою теоретико-методологічною основою нашого дослідження, оскільки визначає основний зміст професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів технічних ЗВО. Для його успішної реалізації потрібно опиратися на міжнародний досвід, враховувати необхідність адаптації до традицій і потреб української вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Наукові підходи до педагогічних досліджень: кол. монографія / за ред. В.І. Лозової. Харків: Вид. Віровець А.П.: «Апостроф», 2012. 348 с.
2. Лузік Е.В, Полухін А.В. Професійна компетентність викладача вищого технічного навчального закладу як домінуюча умова ефективності підготовки майбутніх фахівців до управлінської діяльності. Вища освіта України: теоретичний та науково-практичний часопис. Київ – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. № 1. С. 160–170.
3. Галус О.М. Наукові підходи щодо професійної підготовки майбутніх педагогів у ступеневому вищому навчальному закладі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки. 2010. № 54. С. 13–17.
4. Дубасенюк О.А., Вознюк О.В. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 114 с.
5. Кушнір В.А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи: автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.04; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. 2003. 20 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
7. Федорова І.І., Житник М.М. Компетентнісний підхід як управлінський механізм реорганізації системи вищої освіти України. Вісник НТТУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2013. Вип. 3. С. 38–46.
8. Авраменко О.Б. Компетентнісний підхід при вивченні технічних дисциплін у професійній підготовці майбутніх учителів. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. № 51. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С. 3–8.